

KVITKOVA N Proměny textu a jazyka Dalimilovy kroniky ve 14 a 15 století Praha 1994

KŘISTEK, V Staročeské pravopisné systémy In Bělic, J – Kamiš, A – Kučera K Malý staročeský slovník Praha 1979

LAMPRECHT A Historický vývoj češtiny Praha 1977

MISTR JAN HUS O pravopise českém In Místra Jana Husi sebrané spisy Spisy české II Praha (bez udání letopočtu)

MISTRA JANA HUSI Ortografie česka Podává Aloys V Šembera In Slavische Bibliothek II Viden 1858

PRAŽAK J Fürstenberský rukopis Dalimilovy kroniky In Studie o rukopisech, XXI 1982

Staročeská kronika tak řečeného Dalimila Vydání textu a veškerého textového materiálu K vydání připravili DAŇHELKA, J HADEK K – HAVRANEK, B – KVIKOVÁ N Praha 1988

ŠTASTNÝ R Rukopis Dalimilovy kroniky z poděbradské doby Autor, dobové a literární souvislosti, ideové zaměření Česka literatura, 33 1985

ŠTASTNÝ R Tajemství jména Dalimil Praha 1991

K problematike foném [h] a [x] v Sol'nobanskej mestskej sudnej knihe

Marianna Sedlakova

Pedagogická fakulta UPJŠ, Prešov

Sol'nobanska mestská sudna kniha (original je uložený v Slovenskom technickom muzeu v Košiciach) je administratívno-právna pamiatka napísaná po slovensky v rokoch 1819–1841 v stredošarišskej banskej osade. Ma dvoch konkrétnych zapisovateľov, ktorí sa odlišujú nielen rukopisom, ale, podľa našich pozorovaní, aj vzťahom k jazyku – hlavne domacemu. Problematika foném [h] a [x] v tejto historickej jazykovej pamiatke nás zaujala už vtedy, keď sme sa venovali jej štýlistickým a autorským osobitostiam (Sedlaková, 1993). Postrehli sme totiž istú rozkolísanosť pri ich zapisovaní u oboch pisárov. Na základe súčasného rozšírenia foném [h] a [x] vo východoslovenských narečiach sa otázka zápisu týchto foném v historickom texte zda pomerne komplikovaná. Napriek tomu sme sa rozhodli urobiť do tohto problému výskumnú sondu, ktorá by problematiku osvetlila.

Aby sme čo možno najviac spojili „pravopisnú“ problematiku s reálnym stavom šarišského narečia v polovici minulého storočia, výskumný materiál sme vybrali z tých textov našej pamiatky, ktoré majú k živému jazyku najbližšie – zo zápisov sudných procesov, v ktorých sa často vyskytujú aj priame

vypovede svedkov. Vybrali sme približne po sto slov od oboch autorov, v ktorých sa vyskytla graféma **h** alebo graféma **ch**. Aby sme overili jazykovú (fonetickú) vierohodnosť (kompetenciu) autorov, v tých istých textoch sme porovnali, ako sa autori vyrovnávajú s asibilovanými tvarmi, pretože asibilácia je jedným z fonologických prvkov rozšírených na celom území východoslovenského narečového makroareálu. Toto porovnanie ukázalo výrazný rozdiel medzi autormi (bližšie pozri Sedlaková, 1993). Prvý zapisovateľ (A) zo 100 prípadov asibilovaných tvarov zapisuje nálezite 76 % (*cicho mladzenec buze*), hoci nema ustalené pravidla pre zapisovanie jednotlivých foném (fonému *dz* zapisuje aj ako zložku *dz*, aj ako *z*). Druhý zapisovateľ (B) ma prepracovanejší systém používania grafém – fonému [dz] zapisuje ako zložku *dz* temer stopercentne¹, ale zo 115 asibilovaných tvarov nálezito zapisuje len 44 % (*pitac magitum bivat cistela poctivost*). V spôsoboch zápisu tohto autora sa silno prejavujú cudzie pravopisné a jazykové vplyvy, najmä latinský (napr. slovo *magitum* = [*majicim*] v porovnaní so zápisom slova *citatia*) a český (*poctivost*)².

Z kvantitatívneho porovnania výskytu grafém **h** a **ch** u oboch pisárov (bez ohľadu na to, ktorú fonému graféma reprezentuje) je na prvý pohľad zrejme, že autor A individuálne inklinuje ku graféme **ch** (68 % zo všetkých **ch** a **h**) a autor B inklinuje ku graféme **h** (94 % zo všetkých **ch** a **h**). Jednoznačne o tom svedčí podoba koncového [x] v relačnej morféme podstatných mien a adjektívalli v pozícii pred pauzou. U autora A je to výlučne podoba s grafémou **ch** (*kurvoch skutkoch svojich tich*). U autora B je to výlučne podoba s grafémou **h** (*richtarskih dvoch od nih pletkoh*), bez akekoľvek ohľadu na nasledujúcu fonému. Podobne je to aj v slovách, kde sa fonémy [h] a [x] nachádzajú v pozícii maximálnej fonologickej diferenciácie (pred vokalom). V týchto prípadoch u zapisovateľa A prevládajú podoby s grafémou **ch** (*Kochut ochen banskecho*). Je to až 42 nenálezitých prípadov fonémy [ch] oproti 17 nálezitým. Tu však treba uviesť, že u tohto zapisovateľa sme sa stretli aj s viacerými nálezitými gramatickými tvarmi adjektívalli (*teho hutnickeho*). Zapisovateľ B v rovnakých pozíciách uprednostňuje grafému **h** (*prihodzi pohadzalo suhota*). V jeho prípade sme napočítali 20 nenálezitých prípadov výskytu preferovanej grafémy na mieste fonémy [x]. U tohto zapisovateľa sme zaznamenali len jeden prípad porovnateľného náleziteho tvaru slova *prechozelo / prihodzi*. V tomto slove sa ale zasa vymyka svojmu písárskemu uzú pri zapisovaní fonémy [dz]. Tieto zistenia narušili náš pôvodný predpoklad, že prítomnosť nemeckého živilu v banských lokalitách prispela

¹ Pôvodne nás to viedlo k názoru, že je dôslednejší v asibilácii ako autor A (porov Sedlaková, 1993), ďalšia analýza však ukazuje opak.

² Tieto cudzojazyčné vplyvy sa u tohto autora odriažajú aj v iných jazykových rovinách (Sedlaková, 1993).